

О. В. Каховська,

к. е. н., доцент, докторант кафедри державного управління та місцевого самоврядування,
Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії
державного управління при Президенті України

ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ДИНАМІКОЮ СОЦІАЛЬНОСТІ І ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ДЕРЖАВИ

Обґрунтовано набір чинників "соціальності" і на його основі розроблено науково-методичні основи управління її змінами у бажаному для суспільства напрямку.

Factor framework of "sociality" forming is substantiated and on its basis scientifically-methodical principles of management of its changes are worked out in desirable for society direction.

Ключові слова: соціальна держава, соціальність, управління, оцінка, деструкції, концепція, чинники, обґрунтування, механізм регулювання.

Key words: social state, sociality, management, estimation, destructions, conception, factors, grounds, adjusting mechanism.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Після здобуття Україною незалежності в країні поширення отримали трансформаційні соціально-економічні процеси, пов'язані з запровадженням ринкового механізму активізації економічної діяльності по створенню фундаменту щодо розбудови соціальної держави. Більш ніж двадцятирічний період реформаційних перетворень призвів урешті-решт до визнання нашої держави країною з ринковою економікою. Але цього виявилось недостатньо для отримання адекватного результату в економічній і соціальній сферах. За даними офіційних органів, обсяги продукування валового внутрішнього продукту станом на початок 2011 р. не перевищували 65,8 % від рівня 1990 р., а номінальна середнямісячна заробітна плата найманих працівників за абсолютним значенням складала тільки 96,0 % [1]. За цих обставин економічна наука опинилася перед необхідністю ретельного дослідження основного засобу досягнення соціальності у ринковій економіці, якою є її соціалізація.

АНАЛІЗ ПОПЕРЕДНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Як науковий термін соціалізація започаткована ще у XVIII ст., але сама по собі є настільки поліфункціональною, що набуває різних значень відповідно до об'єкта дослідження. Треба підкреслити, що, незважаючи на тривалу практику соціалізації економіки на Заході, її запровадження в Україні за зразками розвинених країн світової спільноти мало зворотній характер, тобто практично здійснювалася десоціалізація без порозуміння граничної межі. Природно, що нагромаджений пласт наукових розробок проблеми соціалізації відіграв відповідну роль у формуванні теорії соціалізації постсоціалістичних країн і її специфіка не звела його нанівець. Через обширний емпіричний матеріал відомими українськими вченими, а саме: О. Амошю, В. Бесєдіним, Д. Богиню, З. Варналієм, З. Галушкою, В. Гейцем, М. Герасимчуком, В. Гришкіним, А. Гриценком, О. Грішнвою, С. Дорогунцовим, Н. Деєвою, Ю. Зайцевим, Б. Кваснюком, С. Кирєєвим, В. Куценко, Е. Лібановою, І. Лукіновим, О. Новіковою, В. Новіковим, Л. Тимошенко, М. Чумаченком та ін., щодо соціалізації було сформовано новітні поняття, категорії, механізми реалізації і об'єднано їх в єдину концептуальну цілісність.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ ПИТАНЬ ПРОБЛЕМИ

Проте, розбіжність методологічних підходів, викликана обґрунтуванням динаміки соціалізаційних процесів за допомогою інструментально-концептуальної бази минулої епохи, безумовно, наклала негативний відбиток на результати не тільки соціальної, а й економічної ходи до суспільства добробуту і залишила проблему соціалізації однією з головних у наукових дослідженнях сучасності. І, що головне, ця суперечливість у здійсненні соціалізаційних процесів сприяла прояву принципово нових для науки і практики деструктивних моментів, пов'язаних з неспроможністю держави виконувати соціальні зобов'язання, значним розшаруванням населення за доходами при вкрай низькому рівні життя, відлученням значних мас населення від зайнятості, соціальним відторгненням тощо. Є всі підстави вважати виокремлені реалії наслідком відсутності дієвої системи управління соціальною динамікою.

Метою статті є оцінка діючої системи управління змінами соціальності і концептуальне обґрунтування можливостей надання їй конструктивного характеру на базі виокремлення чинникового набору її формування у сучасний період.

ОСНОВНА ЧАСТИНА ДОСЛІДЖЕННЯ

Управління є процесом продукування альтернативних управлінських рішень на основі інформації. Достеменно вивчений суб'єктом управління інформаційний результат соціально-економічного розвитку стає базою постановки завдань по тому чи іншому напрямку реформаційних перетворень з соціальним підтекстом.

Треба констатувати, що за роки незалежного господарювання в Україні була розгорнута широка та різноманітна практика пошуку, апробації й впровадження інструментів встановлення рівня соціально-економічного розвитку, а подекуди і його діагностики, за допомогою яких можна було б втручатися в економічні й соціальні процеси і змінювати на краще ситуацію з домінуванням сфери соціальних відносин. Особливо цей процес зачепив регіональний рівень національної економіки. Але його результати використовувалися системою управління виключно для встановлення рейтингів регіонів [2].

Між тим, проблема забезпечення прогресуючого соціально орієнтованого розвитку вимагала пошуку порівня-

Таблиця 1. Набори чинників, які впливають на рівень соціальності в суспільному розвитку

Зорієнтованість впливу чинників				
Позитивний			Негативний	
№ зп	Найменування і зміст впливу чинника	Позначення	№ зп	Найменування і зміст впливу чинника
1.	Відповідність ціни і вартості робочої сили згідно європейського вектору розвитку	x_1	1.	Рівень інфляції
2.	Місце проживання і вид економічної діяльності	x_2	2.	Перерозподіл ресурсів на користь тіньової економіки
3.	Форма власності на засоби виробництва	x_3	3.	Асиметрія моралі у відносинах між 10% найбагатших і п'ятьма нижніми децилями населення
4.	Забезпеченість населення житлом і інфраструктурою його обслуговування	x_4	4.	Корупція у владних структурах
5.	Стан здоров'я населення	x_5	5.	Міграція працездатного населення
6.	Середньомісячна заробітна плата	x_6	6.	Соціальна підтримка незаможних верств населення
7.	Рівень зайнятості населення	x_7	7.	Демографічне навантаження непрацездатними
8.	Розвиток індустрії послуг	x_8	8.	Реальний розрив у доходах між крайніми децилями населення
9.	Структура господарського комплексу	x_9	9.	Викиди шкідливих речовин у повітря та забруднення довкілля
10.	Використання виробничих ресурсів	x_{10}	10.	Стан злочинності
11.	Відповідність поведінки суб'єктів господарювання ринковим канонам	x_{11}	11.	Кількість непрацюючих членів сім'ї
12.	Розвиток малого підприємництва	x_{12}	12.	Обґрунтованість пільг і привілеїв
13.	Мінімальні соціальні стандарти	x_{13}	13.	Ціноутворення на товари широкого вжитку і послуги

но результативніших і досконаліших шляхів перетворення багато в чому асоціальної діяльності суб'єктів економіки в соціальну через ефективну щодо використання ресурсів ринкову економіку. Неможна стверджувати, що таких спроб науковцями не приймалося. Час надав достатню кількість розробок у вигляді статей та методичних рекомендацій [3; 4; 5; 6], але всі вони зводилися до встановлення абсолютного рівня того чи іншого показника, прийнятого за результат соціально-економічної динаміки і зовсім не передбачали вихід на їх природи як підсумок управлінської діяльності. До того ж у виборі показника для виміру результату управлінської діяльності по зміні соціального стану на краще була започаткована дискусія, яка не набула повної визначеності до останнього часу, зупинившись на пропозиції вести для виміру соціального просування пошук або одного інтегрального показника з відтворюваних у статистичній звітності; або прагнути до створення його моделі з конгломерату відомих ознак, характеристик, критеріїв, індикаторів тощо.

Урешті-решт, методологічна невизначеність інформаційно-інструментального плану з запровадженням системного управління соціальним розвитком не дозволила поспільно відгукнутися на виклики, поставлені ринковими перетвореннями. Такому стану значною мірою сприяло розгортання в країні полярно-векторних процесів, яке затвердило фундаментом процесів теоретичного сходження у тлумаченні "соціального" на етапі творення української держави викриття деструкції між суспільством і особистістю, рівністю і свободою. Спрощене мислення легко відсторонило науковий пошук від фундаментального розуміння дійсності й схилило до обґрунтування справедливої соціальної організації соціуму.

Реалії українського сьогодення не є принципово новими для найбільш розвинених країн світової спільноти, але саме вони зорієнтовують щодо системно не осмислених трансформацій. Видатний австро-американський економіст, лауреат Нобелівської премії Ф. А. Хайек з приводу визначення "соціального" писав, що "...воно застосовне до всього, що зв'язано зі зменшенням або усуненням відмінностей у доходах. Загалом, ... люди стали називати "соціальним" (суспільним) те, що є головною перепорою для самого підтримання життя суспільства" [7, с. 203]. Але українська практика викинула з розгляду ланку трансформаційних перетворень, яка опосередковувала проблему суперечностей чи то відмінностей у доходах та питання їх

зменшення або усунення. І, взагалі, соціальність як гетерогенне відношення, що виникає між людьми в процесі діяльного спілкування, незалежно від волі й свідомості і спрямоване на зменшення або усунення неприйнятної асиметрії у їх доходах, так і не стала окремим об'єктом управлінського впливу.

У прагненні заповнити нішу в інформаційно-методичному забезпеченні потреб управління соціальністю на регіональному рівні по стадіям управлінського циклу нами була здійснена спроба оконтурення чинників, які формують нерівність у доходах і уразі нехтування їхніми змінами розширюють її діапазон.

Виходячи з того, що будь-який соціальний процес можна розщепити на складові, то логічно припустити існування можливостей до їх інтегративного поєднання. Загальне бачення набору показників, які найбільшою мірою відтворюють динаміку соціальності в розрізі територій, можливо сформулювати на підставі особистих думок

фахівців регіонального управління, що приймають та впроваджують управлінські рішення з даної проблеми. Вибір експертів з прив'язкою до регіонів різної спеціалізації та рівня розвитку не був для нас обтяжливою справою, оскільки представники різних рівнів державного управління та місцевого самоврядування є слухачами Дніпропетровського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президенті України. До того ж як їх кількість, так і термін навчання у 1,5 роки на денному відділенні та 2,5 роки на заочному, вечірньому та заочно-дистанційному відділеннях дозволяли увести їх якісний відбір і оптимізувати через щорічне уточнення, чи то корегування, отримані від них впродовж 2007—2010 рр. данні опитувань. Урешті-решт, групою із 100 експертів було у три етапи сформовано чинниковий набір з 26 показників, який порівню поділявся на два блоки, один з яких складав ті чинники, що за характером змін сприяли підвищенню соціальності, а інший — ті, що зменшували або гальмували зростання (табл. 1).

З дотриманням принципу відповідності наявним статистичним критеріям нами було упорядковано результати ранжування чинників експертами за силою впливу і отримано їх варіаційні ряди, а саме: $x_6, x_1, x_7, x_4, x_5, x_3, x_2, x_{11}, x_9, x_{10}, x_{12}, x_8$ та $y_{13}, y_1, y_4, y_8, y_{11}, y_{10}, y_{12}, y_2, y_6, y_7, y_3, y_5$. Враховуючи, що політика керованої динаміки соціальності припускає як вирішення поточних завдань регіону, так і формування та дослідження стратегічної мети розвитку, набір із 13 чинників був скорочений на замикаючі чинники (x_{13} і y_9), а останні в кожному блоці розділені на дві симетричні групи, одна з яких мала бути задіяною для оперативного втручання, а інша — для проведення більш поглибленої діагностики та стратегічного планування.

Конкретизація засад управлінської діяльності на принципах конструктиву поєднання "комплексу чинників позитивного впливу на соціальність — комплексу чинників негативного впливу на соціальність" має, на наш погляд, відбуватися на підставі спеціально розробленого інструментарію, який дозволяв би моделювати ситуацію в цілому, відслідковувати фактичні стани і до того ж визначити міру їх наближення до якихось віх.

Проте, за цією ніби-то простотою реалізації в управлінській діяльності інструменту досягнення соціальності приховується ряд досить складних і дискусійних питань. У їх спектрі особливо виділяється проблема метро-

логічного характеру. Перш за все, як на нижньому рівні регулювання соціальності в розрізі регіонів, так і на найвищому при охопленні регуляторними діями всієї країни необхідно керуватися достатньою інформаційно-статистичною базою й мати точні методи виміру усіх складових комплексів чинників позитивного та негативного впливу на соціальність, які забезпечували б адекватність розрахунків показників ситуації. По-друге, кількісні уявлення про процеси, які проходять у системі з приводу зміни соціальності, відтворюються згідно задіяного конгломерату показників у різних вимірниках (натуральних, вартісних, відносних за відсотками, безрозмірних за результативними опитувань). Привести їх до одного знаменника за використаною статистичною звітністю неможливо. А вони тільки разом, у сукупності характеризують рівень соціальності.

Найбільш логічним вирішенням проблеми було зведення запропонованих показників кількісного відтворення значень чинників комплексів позитивного та негативного впливу на соціальність до наперед заданої однорідності. Ознайомлення з літературними джерелами, які тією чи іншою мірою висвітлюють різні аспекти формування новимірної інформації, постають у якості досить широкого діапазону рекомендацій для принципово відмінних функцій та управлінських ситуацій. Всі вони спрямовані на зведення показників статистичної звітності до одного знаменника і ідентифікуються з процедурою стандартизації. Стандартизація, виконується різними способами, але її сутність не змінюється й зводиться до визначення міри співвідношення фактично досягнутого показника в розрізі конкретного досліджуваного чинника з еталонним. Оскільки показники самі по собі мають "мінімаксий" характер, то в одному випадку фактичний показник стосовно еталону мінімізується, а в іншому — максимізується. Загальна оцінка ситуації на підставі множини стандартизованих показників позитивного і негативного впливу на соціальність передбачає формування інтегрального показника (I_c) за формулою:

$$I_c = \sqrt{(I_c^+)^2 + (I_c^-)^2},$$

де I_c^+ — комплексний показник відтворення соціальності за чинниками позитивного впливу на неї;

I_c^- — комплексний показник відтворення соціальності за чинниками негативного впливу на неї.

Комплексні показники I_c^+ та I_c^- визначаються за принципом середньоарифметичної з врахуванням характеру впливу. Вихідні значення кожного із локальних стандартизованих показників, як і комплексного змінюється в діапазоні від 0 до 1, а інтегрального — від 0 до 1,42. Є всі підстави трактувати знаходження локальних стандартизованих показників та комплексних індикаторів у діапазоні від 0 до 0,25 як стан пасивності органів управління до змін соціальності у розвитку, в діапазоні від 0,26 до 0,5 — як помірну діяльність в забезпеченні соціальності, в інтервалі від 0,51 до 0,75 — як активність суб'єктів економіки щодо змін соціальності середнього рівня і в діапазоні від 0,76 до 1 — як прийнятну активність владних структур по зміні соціальності у суспільстві. Відповідно цим станам перебування інтегрального показника соціальності в зоні від 0 до 0,35 вважається станом асоціальності у розвитку, в інтервалі від 0,351 до 0,7 — помірною соціальністю, входження в діапазон від 0,71 до 1,05 — середньою соціальністю і досягнення інтервалу від 1,051 до 1,42 — як соціальність достатнього рівня.

Тоді згідно розрахунків за місцем перебування комплексних показників відтворення впливу чинників позитивного і негативного характеру на соціальність в площині ідентифікації в період з 1990 по 2010 рр. можна констатувати дії інститутів влади як помірну діяльність в забезпеченні соціальності через впливи на чинники негативного характеру і як початок активності суб'єктів економіки щодо змін соціальності середнього рівня через вплив на чинники позитивного характеру. Динаміка інтегрального показника соціальності впродовж 1990—2010 рр. мала б викликати занепокоєність органів управління через його рецесію в зоні середньої соціальності.

Для порозуміння реальних осередків гальмування соціальності потрібно діагностувати стан і зміни локальних стандартизованих показників відтворення впливу чинників позитивного і негативного характеру на соціальність.

Проте, динаміка стандартизованих показників відтворення впливу чинників позитивного характеру на соціальність в Україні у 1990—2010 рр. засвідчує відсутність будь-якої системності в діях органів управління. Можна навіть констатувати тенденції змін стандартизованих показників відтворення впливу чинників позитивного характеру на соціальність як такі, що не піддаються регуляторним впливам. Єдине, що в забезпеченні соціальності набуло позитивної динаміки, так це "забезпеченість населення житлом і інфраструктурою його обслуговування". Але цей позитив пов'язаний зі змінами соціальності у децилях за добробутом вищого рівня.

Щодо чинників відтворення впливу негативного характеру на соціальність, то в зоні асоціальності залишаються вплив чинників "корупція у владних структурах" та "реальний розрив у доходах між крайніми децилями населення". певним позитивом можна вважати приборкання інфляції і зведення її до практично порогового рівня. Відносно "кількості непрацюючих членів сім'ї" та "ціноутворення на товари широкого вжитку і послуги", то динаміка першого пояснюється сприяючою негативною демографічною ситуацією, що сприяє його зростанню (висока смертність і низька народжуваність), а другого — орієнтацією на європейські еталони вартості житлово-комунальних послуг і реальне наближення до них.

Усі дії стосовно започаткування ефективної системи управління динамікою соціальності ми пов'язуємо з комплексом заходів впливу на чинники, які перебувають в неприйнятних зонах у контексті виконання державою соціального призначення.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Унормування як самого набору чинників, так і визначення їх розподілу за силою впливу потенційно спроможне надати управлінській роботі по забезпеченню соціальності достатню визначеність і відкрити перспективи до її систематичного впровадження. До того ж на підґрунті чинникового набору відкривається можливість по формуванню цілісних не тільки на тривалий час програм нарощування соціальності, але й до створення досить гнучких при необхідності модифікацій оперативного втручання в поточні процеси формування соціальності і їх корекції.

Звичайно, широта окресленого предмета дослідження вказує на те, що практично неможливо розв'язати усі проблеми цього актуального наукового напрямку. Тим не менше, можна сподіватися, що обґрунтовані методологічні підходи щодо управління динамікою соціальності у просторі і часі сприятимуть розгортанню цивілізаційного дискурсу різних аспектів піднятої проблеми.

Література:

1. Державна служба статистики України: офіційний сайт. — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
2. Про запровадження комплексної оцінки соціально-економічного розвитку Автономної Республіки Крим, областей, м. Києва та Севастополя: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 червня 2007 р. № 833. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=833-2007-%EF>.
3. Польская И. Тенденции социального развития регионов Украины / А. Зайцева, И. Польская // Экономика Украины. — 2003. — № 5. — С. 67—73.
4. Артеменко В. Комплексне оцінювання ефективності соціально-економічного розвитку регіонів на основі критеріїв якості життя населення / В. Артеменко // Регіональна економіка. — 2005. — № 3. — С. 84—93.
5. Жиленкова М.М. Система показників оцінки соціально-економічного розвитку регіонів України / М.М. Жиленкова // Статистика України. — 2005. — № 4. — С. 51—53.
6. Антонов В.В. Методика комплексної оцінки соціально-економічного розвитку області та її адміністративно-територіальних одиниць (на прикладі Дніпропетровської області) / В.В. Антонов, А.М. Зайцева. — Д.: ДРІДУ НАДУ при Президентові України, 2004. — 36 с.
7. Хайек Фридрих Август фон. Пагубная самонадеянность. Ошибки социализма: пер. с англ. / Фридрих Август фон Хайек. — М.: Изд-во "Новости" при участии изд-ва "Catallaxy", 1992. — 256.

Стаття надійшла до редакції 06.08.2012 р.